

УДК 346.9

Возняковська Х. А.,

асистент кафедри цивільно-правових
дисциплін Чернівецького факультету
Національного університету
„Одеська юридична академія”

Фінансовий моніторинг як інструмент протидії легалізації (відмивання) злочинних доходів

В статті опрацьовані основні положення щодо значення та особливостей фінансового моніторингу. Визначено, яким чином фінансовий моніторинг впливає на боротьбу із відмиванням доходів. Розглянуті напрямки та види фінансового моніторингу в сфері легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом.

Ключові слова: легалізація, FATF, доходи, фінансовий моніторинг, відмивання, протидія, фінансові операції.

В статье обработаны основные категории относительно значения и особенностей финансового мониторинга. Определено, каким образом финансовый мониторинг влияет на борьбу с отмыванием доходов. Рассмотрены направления и виды мониторинга в сфере легализации (отмывания) доходов, полученных преступным путем.

Ключевые слова: легализация, FATF, доходы, финансовый мониторинг, отмывание, противодействие, финансовые операции.

The article studies the main principles of meaning and special features of financial monitoring. The influence of financial monitoring and its way upon the fight against profits' laundering are determined. The directions and types of financial monitoring in sphere of legalization (laundering) the profits received in criminal way are analyzed.

Key words: Legalization, FATF, profits, financial monitoring, money laundering, financial operations.

Постановка проблеми: В даній статті ставиться за мету проаналізувати поняття та значення фінансового моніторингу, визначити його мету, особливості, систему органів, що його здійснюють, як інструмент протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом.

Аналіз дослідження даної проблеми. Різні аспекти даної проблеми в різний час досліджували такі зарубіжні та вітчизняні вчені: Волковинська Т., Жабинець О.Й., Зубков В.А., Куришко О.О., Степанков Д.В. та інші.

Мета даної статті полягає в опрацюванні основних положень щодо значення та особливостей фінансового моніторингу, визначенні яким чином фінансовий моніторинг впливаю на боротьбу із відмиванням доходів. Розгляд напрямків та видів фінансового моніторингу в сфері легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом.

Виклад основного матеріалу. Сучасні способи й засоби легалізації (відмивання) „брудних” грошей постійно вдосконалюються завдяки розвитку глобальної економіки та кримінальній взаємодії транснаціональної організованої злочинності. З’являються нові механізми інтеграції доходів, отриманих злочинним шляхом. Відзначимо роль корупційної складової, готовність державних чиновників стати частиною цієї системи. Легалізація (відмивання) злочинних доходів та їх проникнення в легальну економіку в останні десятиліття розвинулась у світі, набувши міжнародного, транснаціонального характеру. Це — заключний етап перетворення злочинності у високоприбутковий й ефективний вид незаконного підприємництва. В ході цього процесу відбувається протиправна й найвищою мірою небезпечна для суспільства концентрація економічної, а слідом за нею й політичної влади в руках неконтрольованої групи осіб. Відсутність протидії цьому соціальному явищу неминуче спричиняє стимулювання здійснення злочинів, пов’язаних із незаконним оборотом наркотиків, вимаганням, бандитизмом, фіктивним підприємництвом тощо.

Результати: Створена національна система протидії легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом, покликана забезпечити проведення єдиної державної політики в

даній сфері, є важливим компонентом стратегії боротьби зі злочинністю й спрямована на захист прав і свобод людини й громадянина, забезпечення національної безпеки й охорону економічних інтересів України. Дана система складається із двох основних підсистем, які відрізняються за своїм суб'єктним складом, особливостями правового регулювання й розв'язуваням завданням: правоохоронний блок і фінансовий моніторинг [6, с. 118]. Суб'єктами правоохоронного блоку національної системи протидії легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом, є правоохоронні органи, в компетенцію яких входять розслідування даних злочинів. Відносини в даній підсистемі регулюються в основному нормами кримінального і кримінально-процесуального законодавства, а також законами й іншими нормативними правовими актами, що визначають права й обов'язки цих органів. Основне завдання правоохоронних органів у рамках цієї підсистеми — виявлення, припинення й розслідування злочинів, які пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів, отриманих злочинним шляхом, і фінансуванням тероризму, тобто боротьба із цими видами злочинів.

Фінансовий моніторинг, у свою чергу, можна розділити на два рівня: первинний фінансовий моніторинг і державний фінансовий моніторинг. Основними суб'єктами первинного фінансового моніторингу є організації, що здійснюють операції з коштами або іншим майном, та інші, уповноважені, законодавством особи, в чий обов'язки входить, зокрема, належна перевірка клієнтів, виявлення підозрілих операцій і подання відповідної інформації спеціальному органу (Державна служба фінансового моніторингу [7; 10]). На даному рівні вирішується, насамперед, завдання попередження легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, і фінансування тероризму. Державний фінансовий моніторинг здійснюється уповноваженим органом, що забезпечує контроль за законністю фінансових операцій на підставі інформації, одержуваної ним від суб'єктів первинного фінансового моніторингу, перевірку цієї інформації й, при наявності достатніх підстав, передачу інформації й матеріалів правоохоронним органам [9, с. 9]. Суб'єктами державного фінансового моніторингу є також

наглядів органи, що здійснюють контроль за виконанням фізичними і юридичними особами вимог Закону України „Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму” в частині фіксування, зберігання й подання інформації, а також за організацією внутрішнього контролю. При цьому слід зазначити, що суб’єкти первинного фінансового моніторингу виступають об’єктами контролю й нагляду з боку суб’єктів державного фінансового моніторингу.

Термін „фінансовий моніторинг” використовується в Україні й багатьох державах-учасниках СНД для узагальненого найменування комплексу заходів, прийнятих фінансовими установами й компетентними державними органами з метою попередження, виявлення й припинення операцій з коштами або іншим майном, пов’язаними з легалізацією (відмиванням) доходів, отриманих злочинним шляхом. Більш повному розкриттю змісту терміна „фінансовий моніторинг” сприяє загальний аналіз структури й основних положень Закону України [4], на основі якого можна виділити наступні основні напрямки регульованої цим законом діяльності: попередження легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом; організація діяльності по протидії легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом; міжнародне співробітництво в сфері боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, отриманих злочинним шляхом.

З урахуванням високого ступеня суспільної небезпеки діянь по легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму актуальність тематики протидії цим видам злочинної діяльності сьогодні не викликає сумніву ні в Україні, ні на рівні міжнародного співтовариства. Це підтверджує факт виділення колосальних ресурсів, як людських, так і фінансових, на проведення відповідних заходів національними юрисдикціями й міжнародними структурами й організаціями. Фінансовому моніторингу властивий імперативний метод правового регулювання, що об’єднує в собі три способи регулювання: дозвіл, обов’язок й заборона. При цьому правовими засобами виступають такі юридичні факти, як, наприклад, установлений перелік операцій з коштами або іншим

майном, що підлягають обов'язковому контролю, суб'єктивні права і юридичні обов'язки учасників зазначених відносин, різноманітні заборони й санкції за порушення встановлених приписів, а також фінансовий контроль, що здійснюється з боку як організацій, що здійснюють операції з коштами, так і з боку державних (наглядових) органів.

Виділяються наступні основні форми й методи здійснення первинного фінансового моніторингу: первинна перевірка клієнтів при встановленні відносин, включаючи ідентифікацію самих клієнтів і встановлення бенефіціарів (у формі опитування); наступна перевірка ідентифікаційних даних клієнта (при проведенні незвичайних/підозрілих операцій); загальне спостереження за фінансовою діяльністю різних об'єктів контролю з метою виявлення операцій, що відповідають певним критеріям незвичайності або підозрілості; посилене спостереження (моніторинг) за фінансовими операціями певного об'єкта контролю, у відношенні якого є відомості (підозри) про можливу участь у злочинній (терористичної) діяльності.

Державний фінансовий моніторинг включає: нагляд за дотриманням фінансовими установами й іншими особами вимог законодавства про протидію легалізації злочинних доходів і фінансуванню тероризму з метою виявлення можливих порушень правил внутрішнього контролю, а також не повідомлених ними операцій, що підлягають обов'язковому контролю; первинний або операційний аналіз представлених повідомлень про фінансові операції з метою виявлення додаткових ознак їхнього можливого зв'язку з легалізацією злочинних доходів або фінансуванням тероризму; тактичний аналіз або фінансове розслідування по фактах, що вимагає додаткової перевірки, у тому числі по запитах правоохоронних органів; стратегічний аналіз вступників повідомлень про не звичайні й підозрілі операції з метою виявлення потенційних криміногенних тенденцій у певних секторах фінансово-економічної системи або географічних регіонів.

Основні завдання фінансового моніторингу — попередження, виявлення й припинення фінансових операцій, пов'язаних з легалізацією злочинних доходів; інформаційне забезпечення діяльності правоохоронних органів по

розслідуванню злочинів, пов'язаних з легалізацією злочинних доходів і фінансуванням тероризму [3, с. 286]; виявлення й блокування злочинних доходів і терористичних активів.

Залежно від специфіки контрольованих фінансових операцій можна виділити наступні сфери фінансового моніторингу, обумовлені спеціалізацією суб'єктів первинного фінансового моніторингу: банківський сектор; ринок цінних паперів; страховий сектор; ринок лізингових послуг; ринок поштових послуг; ринок дорогоцінних каменів і дорогоцінних металів; ігровий бізнес; ломбардна діяльність; ринок нерухомості; ринок управління фінансовими активами.

З погляду предметного (функціонального) змісту основними напрямками фінансового моніторингу є: внутрішній контроль, здійснюваний фінансовими установами й іншими особами, які уповноважені на це Законом (перевірка клієнтів, виявлення підозрілих операцій, подання інформації, призупинення операцій і т.п.); нагляд за виконанням фінансовими установами правил і процедур внутрішнього контролю й інших встановлених законом вимог; обов'язковий контроль, який здійснюється по лінії фінансової розвідки (збір, узагальнення й аналіз інформації, надання матеріалів в правоохоронні органи); дослідження типології здійснення правопорушень, пов'язаних з легалізацією злочинних доходів з метою вдосконалення методів протидії їм; формування й реалізація єдиної державної політики в сфері протидії легалізації злочинних доходів; координація міжвідомчої взаємодії в сфері протидії легалізації злочинних доходів і фінансуванню тероризму; міжнародне співробітництво, в т.ч. інформаційну взаємодію.

В рамках фінансового моніторингу виділяється також і свій „власний” вид державного фінансового контролю, що проявляється в здійсненні контролю за операціями з коштами (майном) з метою запобігання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, а також контролю й нагляду за виконанням юридичними й фізичними особами вимог законодавства України про протидію легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. При цьому принципи, форми, методи й інституціональні механізми державного контролю в рамках системи фінансового моніторингу схожі з тими, що використовуються в рамках інших

фінансових правовідносин, бюджетних, податкових, кредитних, розрахункових і валютних.

Слід зазначити, що важливою рисою фінансового моніторингу є обов'язок фінансових установ представляти в уповноважений державний орган інформацію про підозрілі операції (угоди), а також про широке коло інших операцій, що підлягають обов'язковому контролю, які в силу їхнього характеру можуть бути використані для легалізації злочинних доходів. Наявність системи обов'язкового контролю сприяє формуванню необхідної бази даних, що забезпечує оперативність проведених розслідувань (без подання додаткових інформаційних запитів), а також можливість їхнього дослідження типології і нових тенденцій у сфері відмивання. Завдяки цьому забезпечується прозорість і безпека здійснення господарської діяльності (на національному і міжнародному рівнях), і досягається головна мета фінансового моніторингу, що проявляється в запобіганні використанню цієї системи для легалізації злочинних доходів.

Захист фінансової системи кожної держави окремо й світової фінансової системи в цілому від проникнення в них злочинних доходів є головною метою для всього світового співтовариства, що знайшло відображення у відповідних міжнародних ініціативах, результатом яких стало створення міжнародної системи протидії легалізації злочинних доходів і фінансування тероризму.

Створенню системи фінансового моніторингу в Україні сприяло безліч об'єктивних причин, серед яких особливо варто виділити суспільну небезпеку легалізації злочинних доходів, що обумовлена не стільки ступенем протиправності їхнього походження, скільки характером безконтрольного введення їх в законну економіку, а також характером дій щодо використання легальних механізмів здійснення підприємницької або іншої економічної діяльності для введення в законний обіг грошових коштів або іншого майна.

Разом з тим, необхідно визнати, що дана система склалася здебільшого завдяки тиску на Україну з боку міжнародного співтовариства, що за допомогою свого головного міжнародного інституту по боротьбі з відмиванням грошей створило такі умови

для України, що подальше зволікання зі створенням системи протидії легалізації злочинних доходів могло завдати невідвратної шкоди українській економіці. Українська система фінансового моніторингу як сукупність фінансово-правових мір протидії легалізації злочинних доходів і фінансування тероризму відповідає міжнародним стандартам у цій сфері, втіленим в Рекомендаціях ФАТФ [1; 8]. При цьому фінансовий моніторинг являє собою комплексний фінансово-правовий інститут, норми якого регулюють суспільні відносини, що виникають між особами, організаціями й органами державної влади в процесі проведення фізичними і юридичними особами операцій з коштами (майном). Метою при цьому є вживання заходів по виявленню, а також попередженню й припиненню проникнення злочинно отриманих коштів або іншого майна в легальну економіку країни і її фінансову систему, тобто, протидія легалізації злочинних доходів [2]. Важливим елементом в рамках системи фінансового моніторингу є здійснення державного фінансового контролю за операціями з коштами й іншим майном з метою запобігання легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, а також за виконанням юридичними й фізичними особами вимог відповідного законодавства України й притягнення до відповідальності осіб, які допустили порушення цього законодавства.

Специфіка легалізації незаконних доходів вимагає застосування таких інструментів протидії, які б дозволили б проводити систематичний збір, обробку й аналіз інформації про фінансові трансакції й інші операції, пов'язаних з рухом грошових коштів й інших активів, будь-якого суб'єкта господарювання. Даним вимогам відповідає тільки фінансовий моніторинг, а інформація про фінансові операції і трансакції, пов'язані з рухом грошових коштів (як, у готівковій, так і в безготівковій формах), та інших активів, є основою для проведення фінансового моніторингу з метою протидії процесам легалізації. В процесі протидії легалізації не можуть застосовуватися інструменти державного контролю, так як контроль пов'язаний з перевіркою відповідності фактичного стану об'єкта контролю бажаними або встановленому нормативно-правовими актами, планами, програмами,

договорами й т.п., не припускає оцінку операцій з точки зору їхньої обґрунтованості; контроль щороку спрямований на різні об'єкти й здійснюється різними органами державної влади, не враховуючи в повному обсязі рух коштів й інших активів при здійсненні, наприклад, внутрішньо організаційних переказів або міжнародних розрахунків між комерційними структурами. Фінансовий моніторинг припускає аналіз і систематизацію будь-якої інформації про рух коштів й інших активів суб'єктів господарювання, що дозволяє відслідковувати і прогнозувати обсяги, напрямки руху грошових коштів, іншого майна й виявляти можливі факти порушення законодавства. Однак фінансовий моніторинг не зводиться тільки до збору інформації й обробки звітних і статистичних даних, він вимагає оцінки інформації про операції на предмет їх можливого зв'язку з легалізацією незаконних доходів. Для того, щоб органи влади змогли використати систему фінансового моніторингу в сфері протидії легалізації незаконних доходів як надійний інструмент регулювання господарських відносин, необхідне дотримання ряду умов: структурувати процес моніторингу таким чином, щоб всі учасники процесу протидії легалізації незаконних доходів могли користуватися його результатами; забезпечити взаємозв'язок і активне використання фінансового моніторингу в протидії легалізації незаконних доходів в процесі державного регулювання фінансових відносин; забезпечити фінансові, технічні, кадрові й організаційні умови, що необхідні для здійснення моніторингу.

Таким чином, метою фінансового моніторингу є оцінка законності й правильності формування й використання грошових доходів, нагромаджень і надходжень у суб'єктів господарювання за допомогою сукупності форм і методів збору, обробки й аналізу інформації про фінансові операції й трансакції з коштами й іншими активами. При цьому під правильністю варто розуміти доцільність, економічну виправданість операцій, обумовленість трансакцій цілями одержання доходів. Тобто, в процесі фінансового моніторингу повинна проводитися оцінка операцій не тільки з погляду їхньої законності, але й на основі принципу раціональності, обумовленості звичаями ділового обороту. До основних завдань фінансового моніторингу у сфері протидії

легалізації незаконних доходів належать: протидія проникненню коштів, отриманих незаконним шляхом, у легальну економіку, тому що це підриває основи конкурентного й вільного ринку; забезпечення зростання доходів бюджетів бюджетної системи країни; створення умов для стійкого економічного росту й фінансової стабільності в країні; забезпечення ефективності державного регулювання фінансових відносин на рівні держави, галузі, організації; підвищення обґрунтованості рішень органів державної влади, посадових осіб в рамках реалізації цілей і завдань державної політики.

Фінансовий моніторинг в сфері протидії легалізації незаконних доходів дозволяє органам державної влади систематизувати інформацію про рух бюджетних коштів, а також про перерозподіл їх по галузях економіки, адміністративно-територіальних утвореннях, протидіяти розкраданню (розтраті) виділених на вирішення соціальних й економічних проблем коштів, забезпечувати ріст надходжень доходів в бюджети різного рівня, контролювати стан зовнішньоторговельного балансу шляхом моніторингу, проведених міжнародних розрахунків, сприяти досягненню збалансованості бюджетів різних рівнів бюджетної системи. Зубков В.А. до основних особливостей фінансового моніторингу в сфері протидії легалізації незаконних доходів, відносив: 1) націленість на визначення масштабів впливу, факторів, аспектів прояву й тенденцій процесу легалізації незаконних доходів; 2) створення системи моніторингу на основі чіткої інтерпретації поняття легалізації незаконних доходів, в тому числі в нормативних правових актах; 3) визначення суб'єктів й об'єктів моніторингу й розробка методики моніторингу на основі виділення методичних особливостей і схем легалізації незаконних доходів шляхом систематизації практичного світового й вітчизняного досвіду; 4) оцінку соціально-економічних наслідків легалізації незаконних доходів як на рівні держави, так й у рамках світового співтовариства [5, с. 31].

Висновки: Фінансовий моніторинг можна визнати в якості одного з найважливіших засобів протидії організованої злочинності. Інформація про процеси й розміри легалізації злочинно отриманих коштів має важливе розвідувальне значення,

оскільки дозволяє оцінити масштаби, розмаїтість й інші характеристики нелегальних операцій. Дана інформація, зібрана й узагальнена в рамках моніторингу, дає також можливість виявляти потенційні уразливі місця злочинних організацій й особливості фінансових операцій, що забезпечує їхню діяльність.

На основі вивчення зарубіжного досвіду можна зробити висновок, що при побудові ефективної системи фінансового моніторингу по протидії легалізації незаконних доходів повинно бути вироблено два методологічних підходи: а) прийняття закону, що визначає загальну мету й завдання діяльності фінансових організацій, з наданням їм широких повноважень щодо виявлення підозрілих угод і встановленням високого рівня відповідальності організацій, що здійснюють операції із грошовими коштами і іншими активами, у випадках здійснення ними або їхніми клієнтами підозрілих операцій, про які своєчасно не повідомили уповноважений орган влади з фінансового моніторингу; б) максимально докладний опис ознак підозрілих операцій у законодавчих актах, коли суб'єктам фінансового моніторингу обмежується свобода дії в самостійній оцінці ступеня підозрілості операцій.

Отже, фінансовий моніторинг в сфері протидії легалізації незаконних доходів як інструмент регулювання господарських відносин являє собою сукупність процедур збору, реєстрації, обробки й аналізу інформації про трансакції суб'єктів господарювання з коштами й іншими активами, з метою забезпечення законності й правильності формування й використання фінансових ресурсів. Фінансовий моніторинг щодо протидії легалізації незаконних доходів повинен носити комплексний, системний характер і створювати умови для підвищення ефективності регулювання відносин як на міжнародному, так й на внутрішньодержавному рівнях, сприяти організації нормального функціонування основних економічних інститутів держави й ринків товарів і послуг, забезпечувати стабільність і стійкий економічний ріст у країні.

Література:

1. 9 (дев'ять) спеціальних рекомендацій FATF по боротьбі з фінансуванням тероризму [Електронний ресурс]. — Режим доступу: eurasiangroup.org/files/FATFdocs/_special_recomendations_rus.pdf

2. Волковинська Т. Співробітництво з FATF як фактор формування в Україні європейської моделі фінансової системи [Електронний ресурс]. / Т. Волковинська. — Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Un_msm/2007_12/Volkov.pdf.

3. Жабинець О. Й. Особливості здійснення в Україні фінансового моніторингу легалізації отриманих злочинним шляхом доходів / О.Й. Жабинець // Науковий вісник НЛТУ України. — 2009. — Вип. 19.4. — Ст. 282 — 289.

4. Закон України „Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму” від 28.11.2002 р. [Електронний ресурс] / Режим доступу: www.rada.gov.ua.

5. Зубков В. А. Российская Федерация в международной системе противодействия легализации (отмыванию) преступных доходов и финансированию терроризма / В. А. Зубков, С. К. Осипов. — М. : Издательский Дом „Городец”, 2006. — 752 с.

6. Куришко О. О. Принципи системи фінансового моніторингу / О. О. Куришко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: збірник тез доповідей XIII Всеукраїнської науково-практичної конференції (28 – 29 жовтня 2010 р.); Державний вищий навчальний заклад „Українська академія банківської справи Національного банку України”. — У 2 т.— Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2010. — Т. 1. — 177 с. — С. 117 — 120.

7. Наказ Державної служби фінансового моніторингу України „Про Регламент роботи Державної служби фінансового моніторингу України” від 30.05.2011 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2012/15.03.2012/1.pdf.

8. Сорек Рекомендацій Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF) від 25.09.2003 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/835_001.

9. Степанков Д. В. Государственно-правовой механизм обеспечения финансовой безопасности (проблемы теории и практики): [Автореф. дис. канд. юрид. наук]. / Д. В. Степанков. — Нижний Новгород, — 2006. — 27 с.

10. Указ Президента України „Про Положення про Державну службу фінансового моніторингу України” від 13.04.2011 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/466/2011>.